

Հայաստանի հարևան երկրների տնտեսությունների ներկա գործընթացները և հիմնախնդիրները

Մանուկյան Ս.Ֆ., Բախշյան Ս.Ս.

*Հայաստանի ազգային պոլիտեխնիկական համալսարան (Հայաստան, Երևան)
sarkis.ar@gmail.com; bakhshyan1997@mail.ru*

Վճռորոշ բառեր՝ գլոբալ տնտեսություն, տնտեսական հիմնախնդիրներ, ՀՆԱ-ի աճ, գնաճ, գործազրկություն, վերաֆինանսավորման տոկոսադրույք, պետական պարտք

Современные процессы и проблемы экономики в соседствующих с Арменией странах

Манукян С.Ф., Бахшян С.М.

*Национальный политехнический университет Армении (Армения, Ереван),
sarkis.ar@gmail.com; bakhshyan1997@mail.ru*

Резюме: Процессы и события экономики в соседних для Армении странах не только интересны для проведения параллелей и сравнений, но и прямо или косвенно влияют на экономику Армении, особенно по вопросам национальной безопасности. Армения имеет тесные торгово-экономические отношения с Ираном и Грузией, опосредованные отношения по торговле – с Турцией и нулевые отношения – с Азербайджаном. Во многих случаях в экономике Армении существуют экономические процессы и тенденции, характерные для соседних стран. Ознакомление с этими процессами и тенденциями, а также их оценка помогают правильно определиться в предприятии дальнейших шагов и стратегии развития. Ниже приведены краткие характеристики национальной экономики соседних стран за 2017 и текущий годы, а также макроэкономические проблемы этих стран.
Ключевые слова: глобальная экономика, экономические проблемы, рост ВВП, инфляция, безработица, ставка рефинансирования, государственный долг.

Current processes and problems of the economies of Armenia's neighboring countries

Manukyan S.F., Bakhshyan S.M.

*National Polytechnic University of Armenia (Armenia, Yerevan),
sarkis.ar@gmail.com; bakhshyan1997@mail.ru*

Abstract: The economic processes and events taking place in the economies of our neighbor countries are interesting not only to draw parallels and make comparisons, but they also directly or indirectly affect our economy, especially our national security. Armenia has close trade and economic relations with two of these neighbors, Iran and Georgia, mediated economic relationships with Turkey, and almost zero relations with Azerbaijan. In the same way, in many cases, Armenia has economic trends and processes similar to its neighbors. Acknowledgement and assessment of these developments helps to make the right decisions in order to develop further steps and strategy. Below are the short characteristics of the national economies of these countries in 2017 and in the current year, and the problems in their economies.

Keywords: global economy, economic problems, GDP growth, inflation, unemployment, interest rate, public debt.

Հանրապետության հարևան երկրների տնտեսություններում տեղի ունեցող տնտեսական գործընթացները և իրադարձությունները, ոչ միայն հետաքրքիր են զուգահեռներ և համեմատություններ անցկացնելու համար, այլ նույնպես ուղղակի կամ անուղղակի ազդում են մեր տնտեսության, առավել ևս ազգային անվտանգության վրա: Այդ հարևաններից երկուսի՝ Իրանի և Վրաստանի հետ Հայաստանը ունի սերտ առևտրատնտեսական հարաբերություններ, Թուրքիայի հետ միջնորդավորված առևտուր, իսկ Ադրբեջանի հետ գրո-

յական հարաբերություններ: Հայաստանի տնտեսությունում էլ շատ դեպքերում առկա են այնպիսի տնտեսական միտումներ և գործընթացներ, որոնք բնորոշ են մեր հարևաններին: Տեղի ունեցող այդ զարգացումներին ծանոթանալը և գնահատական տալը օգնում է ճիշտ կողմնորոշվել նաև մեր երկրի հետագա քայլերը և ռազմավարությունը մշակելու համար: Ստորև կներկայացվի այդ երկրների ազգային տնտեսություններում 2017թ.-ին և ընթացիկ տարում տեղի ունեցող գործընթացները:

րը և տնտեսություններին բնորոշ հիմնախնդիրները:

Ընդհանուր գործընթացները:

Համաշխարհային տնտեսությունը 2017թ.-ին տարբերվեց նախորդ տարվանից առավել բարձր տնտեսական ակտիվությամբ, որտեղ գլոբալ տնտեսական աճը ըստ Արժույթի միջազգային հիմնադրամի նախնական տվյալների կազմեց մոտ 3,7%¹: Ընդհանուր առմամբ նախորդ տարի համաշխարհային տնտեսության մեջ նկատվեց դրական բեկում և վիճակը կարելի է գնահատել բավարար: Աճ գրանցող Եվրամիության, Չինաստանի և ԱՄՆ-ի տնտեսությունների աճը զգալիորեն նպաստում է մյուս զարգացող երկրների տնտեսություններին: Նախորդ տարին բարենպաստ էր նաև Հայաստանի և իր որոշ հարևանների տնտեսությունների համար: Եթե հետևենք տվյալ երկրների պաշտոնական, ինչպես նաև միջազգային մասնագիտացված կառույցների վիճակագրությանը, ապա Հայաստանը, Վրաստանը և Թուրքիան գրանցել են բարձր տնտեսական աճ, իսկ Ադրբեջանը՝ գրեթե զրոյական աճ:

Նշանակալի ազդեցություն ունեցավ Իրանի, Ռուսաստանի և Ադրբեջանի համար, OPEC-ի և նրա կազմի մեջ չմտնող նավթ արդյունահանող երկրների համաձայնությունը նավթի արդյունահանման ծավալների կրճատման վերաբերյալ: Դա բերեց 2017թ.-ից նավթի գների աճին, իսկ դա էլ իր հերթին նավթ արտահանող երկրների տնտեսական վերականգնմանը և ազգային արժույթների ուժեղացմանը: Հիշեցնենք, որ 2016թ.-ի վերջին OPEC-ը և կարտելից դուրս նավթ արդյունահանող 11 երկրներ պայմանավորվեցին օրական 1,8 մլն. բարելավ կրճատել նավթի արդյունահանման օրական ծավալները՝ համաշխարհային շուկայում նավթի առաջարկի և պահանջարկի ծավալների հավասարակշռություն ապահովելու համար, և դա շարունակվելու է մինչև 2018թ.-ի վերջը:

Մեր հարևաններից Վրաստանի տնտեսական աճին նպաստեց մետաղների գների աճով պայմանավորված արտահանման կտրուկ աճը, դրամական փոխանցումների հոսքի ավելացումը և ներգնա զբոսաշրջության եկա-

մուտների աճը²: Մեր մահմեդական երեք հարևաններից մեկի՝ Թուրքիայի տնտեսական աճը պայմանավորված էր ԵՄ-ի կողմից պահանջարկի աճով, դրա հետևանք՝ արտահանման աճով և ֆիսկալ ընդարձակման քաղաքականությամբ: Քաղաքական անկայունությունը, լիրայի շարունակվող արժեզրկումը և բարձր գնաճային ճնշումները սակայն չլքեցին թուրքական տնտեսությանը: Ռուսաստանը ապահովեց 1,5% աճ, որին նպաստեց նավթի գների աճը, իսկ դրա արդյունքում բարելավեց արտաքին առևտրի հաշվեկշիռը, գնաճը ցածր էր և ռուբլու փոխարժեքը կայունացավ: Այս դրական զարգացումները փոխանցվեցին Հայաստան՝ դրամական փոխանցումների և առևտրի խողովակներով: Հայաստանի տնտեսությունը օգտվեց նաև մետաղների աճող գներից, որը խթանեց արդյունաբերության և արտահանման աճին: Ադրբեջանը նավթի գների աճի հաշվին կարողացավ դուրս գալը տնտեսական անկումից, սակայն իրական ՀՆԱ-ի աճը շատ ցածր է եղել: Իրանը կարողացավ խելացիորեն օգտվել նավթի գների աճից և սանկցիաների թուլացումից, ապահովեց տնտեսական աճ, սակայն չկարողացավ խուսափել սոցիալ-տնտեսական գործոններով պայմանավորված հուզումներից, գնաճի միտումներից և ազգային արժույթի արժեզրկումից:

Վրաստան: Վրաստանի ՀՆԱ-ն նախորդ տարի կազմել է 15,1 մլրդ. ամերիկյան դոլար: Վրաստանի համախառն ներքին արդյունքի աճը՝ 5%, որը զգալիորեն պայմանավորված է եղել մշակող արդյունաբերության և ծառայությունների բարձր աճով: Գյուղատնտեսությունը անկում է գրանցել 2,7%-ով³: Գործազրկությունը կազմել է 11,8%: Ներդրումները կազմել են՝ 1,86 մլրդ. ամերիկյան դոլար, ինչը նախորդ տարվա համեմատ աճել է 260 մլն. դոլարով:

Ընդհանուր առմամբ, 2017թ.-ը լավ տարի էր Վրաստանի համար: Դա նկատելի էր արտահանման և ներդրումների աճով, ինչպես նաև զբոսաշրջության ոլորտի ցուցանիշների զգալի առաջընթացով: Մտահոգիչ է համախառն արտաքին պարտքի ցուցանիշը, որն

¹Перспективы развития мировой экономики, www. imf.org

² The Georgian economy in 2017 – a year in review, <https://www.finchannel.com/opinion/analysis-3/71565-the-georgian-economy-in-2017-a-year-in-review>

³ National Statistics Office of Georgia, http://geostat.ge/index.php?action=page&p_id=119&lang=eng

արդեն գերազանցում է 15,7 մլրդ. ամերիկյան դոլարը⁴: Իսկ պետական պարտքը գերազանցում է 6,6 մլրդ. դոլարը, որտեղ պետական պարտք/ՀՆԱ հարաբերակցությունը կազմում է 43,9%: Ընթացիկ հաշվի պակասորդը (դեֆիցիտ) համախառն ներքին արդյունքի (ՀՆԱ) նկատմամբ և պետական բյուջեի պակասորդը ՀՆԱ-ի նկատմամբ նույնպես բարձր ցուցանիշներ են գրանցել նախորդ տարի՝ 4% և 13,3% համապատասխանաբար:

Վրաստանի կառավարությունը շարունակում է քայլեր անել փոքր և միջին բիզնեսի զարգացման, արտահանման դիվերսիֆիկացիայի, բիզնեսի կողմից ֆինանսների ձեռք բերման հեշտացման և ինովացիաների խթանման վրա: Սպառողական և գործարար վստահության բարելավումը, պետական ծախսերի և մասնավոր վարկերի աճը, ինչպես նաև կոորպորատիվ եկամտահարկի բարեփոխումները, խթանում են ներքին ներդրումների և սպառման աճին: Վրաստանը բարելավում է իր դիրքերը միջազգային ֆինանսական վարկանիշներում, որն էլ իր հերթին լրացուցիչ խթան է հանդիսանում Վրաստանի նկատմամբ վստահության աճի և ներդրումների հոսքի համար: Բացի այդ, Եվրամիության և Ռուսաստանի տնտեսական ակտիվացումը վրացական տնտեսության վրա դրական ազդեցություն ունեցավ:

Արտաքին առևտուր: Վրաստանի արտաքին առևտուրը դրական դինամիկա գրանցեց, որի շրջանառությունը աճել է 13,8%-ով: Արտահանումը աճել է 29,1%-ով, հասնելով 2,7 մլրդ. դոլարի, ներմուծումը՝ 9,4%-ով, կազմելով 7,9 մլրդ. դոլար: Առևտրի բացասական հաշվեկշիռը կազմել է 5,2 մլրդ. դոլար: Վրաստանի արտահանման կառուցվածքում ամենամեծ բաժինը կազմում են Եվրամիությունը և Ռուսաստանը³: Արտահանման խթանումը հիմնականում պայմանավորված է արտաքին պահանջարկի բարելավման պայմաններով և մետաղների գների աճով՝ ֆեռոհամաձուլվածքների և պղնձի գները զգալիորեն աճել են նախորդ տարի: Արտահանման աճի մյուս հիմնական ապրանքներն են՝ ավտոմեքենաների վերաարտահանումը (+41% տարեկան), գինին (+50,6% տարեկան), դեղամիջոցները (+

30,9% տարեկան) և սպիրտային խմիչքները (+37,8% տարեկան): Սակայն վրացական արտահանման կառուցվածքը դեռևս բնութագրվում է ցածր դիվերսիֆիկացիայով, տասը արտահանման ապրանքներին բաժին են ընկել ընդհանուր արտահանման 63,3%-ը:

Ներմուծման կառուցվածքը ավելի դիվերսիֆիկացված է, ներմուծման ամենախոշոր ապրանքները կազմել են ընդհանուր ներմուծման 34,8%-ը: Ակցիզային հարկի ավելացումը զգալի ազդեցություն է ունեցել վառելիքի ներմուծման ծավալների նվազման վրա:

2017 թ.-ին առևտրի աշխարհագրական կազմը նույնպես փոխվել է: Դեպի ԱՊՀ երկրներ արտահանումը աճել է 59,9%-ով և կազմել է ընդհանուր արտահանման 43,3%-ը: Այս աճը հիմնականում պայմանավորված էր արտահանման աճով դեպի Ռուսաստան (+91,3%) և Ադրբեջան (+78,1% տարեկան): Արտահանումը դեպի ԵՄ երկրներ աճել է 13,2%-ով, իսկ մյուս երկրներ՝ 12%-ով: Վրաստանին դեռևս ժամանակ է պահանջվում ԵՄ-ի հետ ներդաշնակեցման գործընթացը ավարտելու համար՝ լիարժեք օգտվելու Եվրամիության հետ առևտրի ընձեռնած հնարավորություններից:

Գնաձ: 2017 թ.-ին տարեկան միջին գնաձը կազմել է 6%: Գնաձի վրա ազդել են հետևյալ գործոնները՝ վառելիքի, ծխախոտի և մեքենաների ներկրման ակցիզային հարկերի աճը, միջազգային շուկայում վառելիքի գների աճը: Դա պատճառ դարձավ տրանսպորտի գների բարձրացմանը, ինչպես նաև անուղղակի կերպով ներքին արտադրական ծախսերի աճին: Բացի այդ 2015-2016թ.-ին վրացական լարիի անվանական արժեզրկումը գործընկեր երկրների ազգային արժույթների նկատմամբ, նույնպես նպաստել էր ներմուծվող ապրանքների գների բարձրացմանը, դա էլ իր հերթին գնաձի վրա:

Բանկային հատված: Բանկային հատվածի եկամուտը աճել է 13%-ով: Առևտրային բանկերի կողմից ձեռնարկություններին և տնային տնտեսություններին տրամադրված ընդհանուր վարկերը աճել են 15,5%-ով: Այս աճը հիմնականում պայմանավորված է սպառողական վարկերով, ինչը իր հերթին աճել է 20,3%-ով: Բիզնես վարկերը 2017 թ.-ին աճել են 10,2%-ով: Նվազում է նաև դոլարայինացման մակարդակը բանկային համակարգում՝ դոլա-

⁴ Внешний долг Грузии – насколько тревожен этот груз, <https://sputnik-georgia.ru/reviews/20180301/239506529/Vneshnij-dolg-Gruzii-naskolko-trevozhen-jetot-gruz.html>

րային ավանդների տեսակարար կշիռը նվազել է 5,8%-ով, իսկ վարկերինը իր հերթին նվազեցրել են 7,5%-ով: Այն փաստը, որ դոլարայնացման մակարդակը տարեվերջին նվազել է, չնայած լարիի անվանական փոխարժեքի տատանումներին, ցույց է տալիս, որ Վրաստանի ազգային բանկի կողմից իրականացվող մակրոտնտեսական մեխանիզմները ցանկալի արդյունք են ունեցել²: Միննույն ժամանակ վարկավորման տոկոսադրույքները ազգային արժույթով և արտարժույթով ավելի են էժանացել: Վերաֆինանսավորման տոկոսադրույքը կազմում է 7,25%:

Բնակչության պարտքը շարունակել է աճել: Տնային տնտեսությունների պարտքը վերջին տարիներին աճել է. 2017 թ.-ի 3-րդ եռամսյակում հասնելով 31,9%-ի ՀՆԱ-ի կառուցվածքում, որը 4%-ով բարձր է, քան 2016թ.-ի նույն ժամանակահատվածի նկատմամբ: Չնայած տնային տնտեսությունների պարտքային ցուցանիշների աճին, չաշխատող վարկերի տեսակարար կշիռը ընդհանուր վարկերի կառուցվածքում նվազել է: Դա կարող է մասամբ բացատրվել առևտրային բանկերի վարկավորման խիստ չափանիշներով:

Փոխանցումներ: Ընդհանուր դրամական փոխանցումների ծավալը 2017 թ.-ին կազմել է 1,4 մլրդ. դոլար, որն ավելացել է 19,8%-ով: Դեպի Վրաստան դրամական փոխանցումների հիմնական աղբյուրներն են Եվրամիությունը և Ռուսաստանը (համապատասխանաբար՝ 31% և 33%): Այսպիսով, դրամական փոխանցումները լրացուցիչ արտաքին գործոններից մեկն էր, որը խթանեց վրացական տնտեսական աճին: Բացի այդ, դրամական փոխանցումները երկրի ներսում արտարժույթի ներհոսքի աղբյուր են և կարևոր են լարիի փոխարժեքի կայունության համար:

Զբոսաշրջություն: 2017թ.-ը հաջող էր Վրաստանի համար միջազգային զբոսաշրջության տեսանկյունից: Զբոսաշրջությունը տնտեսական աճի գլխավոր խթաններից է և արտարժույթի ներհոսքի հիմնական աղբյուրներից մեկը:

2017թ.-ին Վրաստան է մուտք գործել 7,5 միլիոն այցելու, որը 18,8%-ով բարձր էր նախորդ տարվա ցուցանիշից: Այցելուների 77,8%-ը Վրաստան մուտք է գործել ցամաքով, 20,7%-ը՝ օդային ուղիներով, 1%-ը՝ երկաթգծով և 0,5%-ը՝ ծովով: Ինչպես սովորաբար Վրաս-

տան այցելուների ամենաբարձր բաժինը կազմել են հարևան երկրներից՝ Հայաստանից, Ադրբեջանից, Ռուսաստանից և Թուրքիայից, որը կազմում է ընդհանուր այցելուների հոսքի 80,1%-ը: Բացի այդ Իրանից (+118,3%) և Սաուդյան Արաբիայից (+164,6%) նույնպես այցելուների կտրուկ աճ է նկատվել:

Զբոսաշրջիկների թիվը (այցելուները, ովքեր գտնվել են Վրաստանի տարածքում 24 ժամ և ավելի) կազմել է 3,5 մլն. մարդ, որն աճել է 27,9%-ով: Այս զբոսաշրջիկները 2,2 մլրդ. դոլար են ծախսել Վրաստանում 3-րդ եռամսյակի դրությամբ, որը 29%-ով ավելի է նախորդ տարվա նույն ժամանակահատվածի նկատմամբ: Ակնկալվում է, որ 2018 թ.-ին զբոսաշրջային ծառայություններից եկամուտները կլինեն ավելի բարձր, քան արտահանվող ապրանքների ընդհանուր ծավալը, որը 2017 թ.-ին, ինչպես նշեցինք, կազմել էր 2,7 մլրդ. դոլար:

2018 թ.-ին Վրաստանում տնտեսական ակտիվության դինամիկան պահպանվում է. հունվար-փետրվարին տնտեսական աճը կազմել է 4,9%, աճել են նաև 25,5%-ով արտահանման և 13,3%-ով ներմուծման ցուցանիշները: Գնաճը մարտին կազմել է 2,8%:

Ադրբեջան: Ադրբեջանի համար 2017թ.-ը նշանավորվեց տնտեսության անկման վիճակից մի կերպ դուրս գալով: Ի տարբերություն 2016 թ.-ի, երբ այս երկրի ՀՆԱ-ն անկում էր գրանցել 3,8%-ով, նախորդ տարին ամփոփվեց 0,1% աճով⁵: Այդ աննշան աճն էլ իր հերթին պայմանավորված էր նավթի գների կայուն աճով, այլապես կրկին անկում կգրանցվեր և ոչ փոքր չափով:

Անցյալ տարի ադրբեջանական տնտեսության ոչ նավթային հատվածը աճել է 2,6%-ով, իսկ 5%-ով կրճատվել է նավթագազային հատվածը: Տնտեսության մեջ լճացումը շարունակվում է: Ադրբեջանական պաշտոնական վիճակագրության համաձայն, գյուղատնտեսության ոլորտում, նկատվել է համեմատաբար դրական դինամիկա: Գյուղատնտեսական արտադրանքի արտահանումը ավելացել է 60%-ով և պատճառն այն է, որ պատժամիջոցների պատճառով Թուրքիան ավելի քիչ ապրանք-

⁵ The State Statistical Committee of the Republic of Azerbaijan, <https://www.stat.gov.az/?lang=en>

ներ է մատակարարել ռուսական շուկա, որից օգտվել է Ադրբեջանը:

Ըստ ադրբեջանցի տնտեսագետ Նաթիգ Ջաֆարլիի, ներդրումները տնտեսության մեջ կրճատվում են, երկիրը լքում են բազմաթիվ օտարերկրյա ներդրողներ, տնտեսության մեջ որևէ լուրջ բարեփոխումներ չեն իրականացվում, որոնք ներդրողներին կհամոզեն ներդրումներ անել տնտեսության մեջ, իսկ Ադրբեջանի բնակչությունը 2017թ.-ը կհիշի որպես դեպրեսիայի և իրական եկամուտների նվազման տարի, բարձր է արտագաղթի տեմպերը և սոցիալական դժգոհությունը⁶: Ըստ բրիտանական Association Chartered Certified Accountants (ACCA) գնահատականի, Ադրբեջանում սովորային տնտեսությունը կազմում է տնտեսության 66,12%-ը: Կառավարության վարկանիշը Moody's միջազգային վարկանիշային գործակալության կողմից նվազել է Ba2-ից մինչև Ba1: Moody's-ի կարծիքով, նոր վարկային վարկանիշը «արտացոլում է տնտեսության, պետական ֆինանսների և բանկային համակարգի խոցելիությունը նավթային գների անկայունության մեջ»:

Ադրբեջանական տնտեսության կարևորագույն իրադարձություններից կարելի է համարել «Դարի պայմանագրի» երկարաձգումը և Բաքու-Թբիլիսի-Կարս երկաթուղու բացումը: Նոր «Դարի պայմանագիրը» ստորագրվել է 2017թ.-ի սեպտեմբերին՝ Ադրբեջանի և նավթային միջազգային ընկերությունների միջև «Ազերի-Չիրադ-Գյունեշլի» նավթագազային բլոկի հետագա մշակման համար, որով պայմանագրի գործունեությունը երկարաձգվում է ևս 25 տարով, 2024թ.-ից մինչև 2050թ.-ը:

Գնաճ: Ադրբեջանում իրականացվող կոշտ դրամավարկային և հարկաբյուջետային քաղաքականությամբ այդպես էլ չկարողացան զսպել գնաճի տեմպերը և այն կազմեց 13,4%: Դա հիմնականում հարվածել է աղքատ բնակչության գրպանին, որն առավելապես երևում է սննդամթերքի գնաճի տեսքով, ինչը կազմել է 19% է: Որոշ ապրանքների գները բարձրացել են նույնիսկ մինչև 50%, ոչ պարենային ապրանքներինը՝ 12%-ով, ծառայությունների գները

աճել են 10%-ով⁷: Չնայած այն բանին, որ Ադրբեջանում միջին ամսական անվանական աշխատավարձը 7,2%-ով աճել է 2016թ.-ի համեմատ, սակայն քաղաքացիները չեն զգացել եկամուտների աճի արդյունքը՝ բարձր գնաճի պատճառով:

Գնաճի պատճառներից է նախորդ տարիների մանաթի կրկնակի արժեզրկումը: Բացի այդ, ներմուծումը տնտեսությունում կարևոր դեր է խաղում, քանի որ տեղական ապրանքների արտադրության մեծ մասը կախված է արտերկրից ստացվող հումքից: Բնականաբար, երբ մանաթը արժեզրկվեց, ներմուծվող ապրանքներն ավելի թանկացան արտադրողների համար: Տեղական արտադրանքի վնասը փոխհատուցելու համար արտադրողները բարձրացրել են իրենց վերջնական արտադրանքի գինը, ինչը հանգեցնում է գների ընդհանուր աճին:

Պետական բյուջեի ծախսերը նույնպես նվազեցին 0,9%-ով՝ կազմելով 10,35 մլրդ. Դոլարին համարժեք ադրբեջանական մանաթ: Իմիջիայնոց պետական բյուջեի ծախսերը 2014, 2015 և 2016 թվականներին անկում են գրանցում: Իսկ պետական բյուջեի եկամուտները կազմել են 9,7 մլրդ. դոլար, ինչը ակնկալվող եկամուտներից ցածր է եղել:

Բանկային համակարգը շարունակում է թուլանալ, պրոբլեմային վարկերի ծավալն աճում է, վարկավորումը նվազում է, իրացվելիության հետ կապված խնդիրներ կան: Բանկային հատվածը ուժեղ աջակցություն է ստանում պետությունից, առանց որի բանկերը դժվար թե կարողանային դուրս գալ ներկայիս իրավիճակից, այլապես դրանք կամ կփակվեն կամ կմիավորվեն:

Կենտրոնական բանկը շարունակելու է հնարավորինս սեղմել դրամական զանգվածը, խիստ դրամավարկային քաղաքականությամբ գնաճի տեմպերը վերահսկելու համար, որի արդյունքում տնտեսությունը խեղդվում է փողի պակասից: Միաժամանակ Ադրբեջանի պետական նավթային հիմնադրամը (Sofaz) բավարար արտարժույթային ռեսուրսներ ունի արտարժույթի պահանջարկը բավարարելու համար: Վերջին 2 տարիներին ԿԲ-ի փոխարեն այդ գործառույթը կարծես թե իր վրա է

⁶Экономика Азербайджана в 2017 году: бегство инвесторов и инфляция, <https://eadaaily.com/ru/news/2017/12/28/ekonomik-a-azerbaydzhana-v-2017-godu-begstvo-investorov-i-inflyaciya>

⁷ Итоги: Экономика Азербайджана в 2017 году, <http://ru.echo.az/?p=66132>

վերցրել Sofaz-ը, քանի որ մանաթի փոխարժեքի պահպանման արդյունքում ԿԲ-ի պահուստները վերջին տարիներին գրեթե կեսով չափ կրճատվել էին: Այսպես, մոտ 1,46 մլրդ. դոլար է ուղղվել Ադրբեջանի պետական նավթային հիմնադրամից (Sofaz) Կենտրոնական բանկ՝ «մակրոտնտեսական կայունության ապահովման» նպատակով: Այնուամենայնիվ ԿԲ-ի արտարժույթային պահուստները մի փոքր աճել են 2018թ.-ի ընթացքում, կազմելով ներկա պահին 5,5 մլրդ դոլար⁸: Վերաֆինանսավորման տոկոսադրույքը կազմում է 11%:

Ինչ վերաբերում է բանկային հատվածին, ապա այս ոլորտում վիճակը վատ է: Ֆինանսական հատվածում ընթացող խնդիրները և առևտրային բանկերի նկատմամբ բնակչության վստահության կորուստը հանգեցրել են բանկային համակարգի ձախողումներին և տոկոսադրույքների աճին: Նվազել է բանկերի վարկային պորտֆելը՝ բանկերի կողմից տրամադրված վարկային ներդրումների ծավալները տնտեսության մեջ 2018 թ.-ի մարտի 1-ին Ադրբեջանում գնահատվել են 11,1 մլրդ. Մանաթ, իսկ 2016 թ.-ին այդ ցուցանիշը կազմել էր 15,9 մլրդ. մանաթ: 2017թ.-ին Ադրբեջանի բանկային հատվածի ակտիվները տարեսկզբից նվազել են ավելի քան 16%-ով: Բնակչության ավանդները նվազել են 2,45%-ով, իսկ ընկերությունների միջոցները՝ 6,55%-ով: Ադրբեջանական 45 բանկերից 2017 թ.-ի դրությամբ գործող բանկերի թիվը հասել է 30-ի: Այդ 30 բանկերի ակտիվները 2017 թվականի հոկտեմբերի 31-ի դրությամբ կազմել են 26,3 մլրդ. մանաթ, ընդհանուր պարտավորությունները՝ 23,2 մլրդ մանաթ, մնացորդային կապիտալը՝ 3.095 մլն մանաթ:

Ադրբեջանի խոշորագույն բանկը, Ադրբեջանի միջազգային բանկը (IBA), դադարեցրել է իր արտաքին պարտքերի վճարելը և 2017թ. մայիսին սնանկ է հայտարարվել: Անարդյունավետ կառավարումը, անբավարար ներդրումային քաղաքականությունը, ցածր իրացվելիությունը և կոռուպցիոն գործունեությունը ստիպեցին վերաձևակերպել բանկի 3,3 մլրդ. ԱՄՆ դոլար պարտքը: Այդ բանկի վերակազմավորման արդյունքում Կառավարության

արտաքին պարտքը ավելացավ 2,45 մլրդ. ամերիկյան դոլարով⁹:

Ադրբեջանում սեպտեմբերին ստեղծվել էր «Վարկերի երաշխավորող հիմնադրամ», վարկերի խթանման և փոքր բիզնեսի սեփականատերերին ռազմավարական նշանակություն ունեցող հատվածներում, մասնավորապես՝ գյուղատնտեսության ոլորտում, նախագծերը ֆինանսավորելու նպատակով: Պատճառն այն է, որ բանկերը չեն ցանկանում փոքր բիզնեսին տրամադրել վարկեր:

Sofaz: Ադրբեջանի պետական նավթային հիմնադրամի բյուջեի եկամուտը նավթի գների բարձրացման պատճառով աճել է և կազմել է 6,3 մլրդ. ԱՄՆ դոլար, նախատեսված 4,9 մլրդ. դոլարի փոխարեն: Միննույն ժամանակ, հիմնադրամի ծախսերը սահմանվել էին 8,9 մլրդ. դոլար, ինչը հանգեցրել է 2,6 մլրդ. դոլար բյուջեի դեֆիցիտի, որը 2016 թ.-ի դեֆիցիտի համեմատ զգալիորեն մեծ է եղել: 2017-ի հոկտեմբերի դրությամբ հիմնադրամի ակտիվները կազմել են 36 մլրդ. դոլար: Հիմնադրամից պետական բյուջե փոխանցումները կազմել են 3,6 մլրդ. դոլար, ինչը 2016-ի մակարդակից ցածր է եղել 891 մլն. դոլարով: Մյուս կողմից, դեպի պետական բյուջե 2018 թվականի տրանսֆերտների վերին սահմանը սահմանվել է 5,4 մլրդ. ԱՄՆ դոլար, ինչը ենթադրել է տալիս, որ 2018թ.-ին պետական բյուջե փոխանցումներն ավելի բարձր կլինեն նախորդ տարվա համեմատ⁹:

Մանաթի փոխարժեք: 2017 թ.-ին 1 ամերիկյան դոլարի միջին փոխարժեքը կազմել է 1.7 մանաթ և համեմատաբար կայուն է եղել: Սա, ամենայն հավանականությամբ, պայմանավորված է Կենտրոնական բանկի և Նավթային պետական հիմնադրամի արտարժույթի շուկայում ակտիվ միջամտությամբ, որպեսզի փոխարժեքը կայուն լինի, չնայած այն բանին, որ պաշտոնական քաղաքականությունը ենթադրում է լողացող փոխանակման ռեժիմ: 2017թ.-ին մանաթը կայուն է մնացել ամերիկյան դոլարի նկատմամբ, սակայն կորցրել է արժողությունը այլ արտարժույթների՝ եվրոյի, ֆունտ ստեռլինգի և յուանի նկատմամբ:

⁸ Central Bank of Azerbaijan, <https://en.cbar.az/lpages/statistics/key-macroeconomic-indicators/>

⁹ Center for Economic and Social Development. The Economy of Azerbaijan in 2017 -Brief Overview, <http://cesd.az/>

Ըստ ֆինանսների նախարարության պետական արտաքին պարտքը 2018 թ.-ի հունվարի 1-ի դրությամբ կազմել է 9,4 մլրդ դոլար կամ ՀՆԱ-ի 22,8%-ը:

Արտաքին առևտուր: Ըստ Ադրբեջանի մաքսային կոմիտեի տվյալների, արտահանումը կազմել է 13,8 մլրդ. դոլար, ներմուծումը՝ 8,8 մլրդ. դոլար: 2017 թվականին Ադրբեջանի արտաքին առևտրաշրջանառությունը աճել է 27,8%-ով, արտահանումը՝ 51,1%-ով, ներմուծումը՝ 2,9%-ով: Արտահանման կառուցվածքում գերիշխում է նավթի (77,52%), նավթամթերքների (2,46%), բնական գազի (8,64%) տեսակարար կշիռները:

Գործազրկություն: Ըստ պաշտոնական տվյալների, երկրում գործազրկությունը մնում է ցածր մակարդակի վրա՝ 5%: Այս ցուցանիշը մի քանի տարի շարունակ չի փոփոխվում: Անկախ փորձագետները կարծում են, որ իրականում գործազրկության մակարդակը մի քանի անգամ գերազանցում է նշված ցուցանիշը: 2016 և 2017 թթ.-ին բավականաչափ մեծ թվով մարդիկ կորցրել են իրենց աշխատատեղերը:

Նավթի և գազի արդյունահանում: Ըստ պաշտոնական ցուցանիշների, 2017 թ.-ին Ադրբեջանում նավթի արդյունահանումը կազմել է 36,7 մլն. տոննա, նախորդ տարվա 2016 թ.-ի համեմատ նվազելով 5,7%-ով, իսկ 2010 թ.-ի համեմատ նվազել է 24%-ով կամ 12,1 մլն. տոննայով: Օրական միջին արդյունահանումը կազմել է մոտ 800 հազար բարել: Բնական գազի արդյունահանումը նախորդ տարի կազմել է 28,6 մլրդ. մետր խոր: Միաժամանակ աճել են ադրբեջանական նավթի արդյունահանման ծախսերը: Ադրբեջանի պետական նավթային ընկերության (Socar) համաձայն, ծովում նավթի արդյունահանման համար ծախսվում է միջինը 20 ամերիկյան դոլար մեկ բարելի համար, սակայն իրականում այն մի փոքր բարձր է: Արդյունահանման նվազող տեմպերի և ծախսերի նման մակարդակի դեպքում, Ադրբեջանի Պետական նավթային հիմնադրամի (Sofaz) տարեկան եկամուտը կկազմի մոտ 6-7 միլիարդ դոլար՝ նավթի 60-70 դոլար գների դեպքում:

Ադրբեջանի Պետական վիճակագրական կոմիտեի տվյալներով, համախառն ներքին արդյունքը 2018-ի հունվար-փետրվարին աճել է 1,3%-ով, նախորդ տարվա նույն ժամանա-

կահատվածի նկատմամբ¹⁰: Իսկ գնաճը կազմել է՝ 4,7%:

Իրան: ՀՆԱ-ի աճը կազմել է 4,6% 2017 թ.-ի երրորդ եռամսյակում, նախորդ տարվա նույն ժամանակահատվածի նկատմամբ¹¹: Իրանական տարվա 1396 թ.-ի (2017-2018 թ.-ի) առաջին կիսամյակի դրությամբ արտաքին առևտրի դրական հաշվեկշիռը կազմել է 10,7 մլրդ. դոլար, որտեղ արտահանումը կազմել է 44,2 մլրդ. դոլար, իսկ ներմուծումը՝ 33,5 մլրդ. Դոլար: Արտահանման 82%-ը կազմել է նավթի և գազի արտահանումը: Ըստ Արժույթի միջազգային հիմնադրամի Իրանի պետական պարտք/ՀՆԱ հարաբերակցությունը կազմել է 17,7%:

Ազգային արժույթի արժեզրկման տեմպերը պատկերացնելու համար նշենք, որ 2017թ.-ի սկզբին 1 ԱՄՆ դոլարի փոխարժեքը կազմել է 32500 իրանական ռիալ, որը ներկայումս հասել է 42 000 իրանական ռիալի: Ընդ որում, փոխարժեքը բարձրացել է հատկապես այս տարվա ապրիլ ամսվա ընթացքում:

ՀՆԱ-ի աճը պայմանավորված է եղել հիմնականում նավթի արտահանման ծավալների ավելացման և նավթի գների աճի արդյունքում ստացված եկամուտներով: Վերջին տվյալներով 2017 թ.-ի առաջին եռամսյակում նավթի արտահանման ծավալները աճել են 17%-ով, երկրորդ եռամսյակում 10%-ով:

Ընդհանուր առմամբ, չնայած տնտեսական աճին և որոշակի հաջողություններին, տնտեսական իրավիճակը մնում է բարդ: 2015թ.-ին կնքված միջուկային գործարքը և պատժամիջոցների աստիճանական վերացումը չարդարացրեց սովորական իրանցիների դրական սպասումները: Տնտեսության հիմնական խնդիրներից են եղել գնաճը, ռիալի փոխարժեքի անկումը և գործազրկության բարձր մակարդակը: Նախորդ տարվա ավարտը Իրանում մթազնվեց փողոցային բուռն հուզումներով և անկարգություններով:

2016-2017 թվականներին Իրանը վերականգնել է իր մասնաբաժինը համաշխարհային նավթի շուկայում, 2012-2015թթ.-ին միջազ-

¹⁰ The State Statistical Committee of the Republic of Azerbaijan <https://www.stat.gov.az/>

¹¹ Իրանի տնտեսության վիճակագրական տվյալների համար հիմք ենք ընդունել <https://tradingeconomics.com> կայքէջի և Իրանի կենտրոնական բանկի՝ www.cbi.ir հրապարակած ցուցանիշները:

գային ֆինանսական և տնտեսական կոշտ պատժամիջոցներից հետո, որը կիրառվում էր Իրանի նկատմամբ: Իրանական կողմը նույնպես ակտիվ և մտածված է գործում: 2016 թ.-ին OPEC-ը որոշեց ընդհանուր նավթի արդյունահանումը 1,8 մլն. բարելավ կրճատել: Սակայն Իրանը, որը երրորդ խոշոր նավթ արդյունահանողն է OPEC-ում, Սաուդյան Արաբիայից և Իրաքից հետո, բացառություն է արել իր համար: Թեհրանը պնդում էր վերականգնել իր նախնական վաճառքի շուկայական մասնաբաժինը այնքան, որքան մինչև նավթի արտահանման սահմանափակումներն էին: Այս իրավիճակում ԻԻՀ-ն կարողացավ լիարժեք օգտվել ընթացիկ իրավիճակից, չենթարկվելով OPEC-ի որոշումներին:

Ներկայումս Իրանը արդյունահանում է օրական ավելի քան 3,8 մլն. բարել նավթ: Ակնկալվում է, որ 2018 թ.-ի ընթացքում Իրանում նավթի օրական արդյունահանումը կաճի մինչև 4 միլիոն բարել: Իսկ նավթի օրական արտահանումն այժմ գերազանցում է 2,6 միլիոն բարելը: Իրանական նավթի արդյունահանման ինքնարժեքը բավականին ցածր է և կազմում է մոտ է 5 դոլար մեկ բարելի համար: Հատկանշական է, որ Թեհրանը վերականգնել է ոչ միայն նավթի համաշխարհային շուկայում իր քանակական մասնաբաժինը, այլև, եթե կարելի է ասել, նաև «աշխարհագրական» տիրույթները: Իրանի նավթի արտահանման 60%-ը առաքվում է ասիական երկրներ, իսկ մնացած 40%-ը՝ եվրոպական երկրներ¹²:

Ամեն դեպքում, երկրի տնտեսական հաջողությունների ճանապարհը հանդիսանում է արդյունաբերության բոլոր ոլորտների զարգացումը և հատկապես բարձրագույն, թվային և տեղեկատվական տեխնոլոգիաները:

Իրանը լուրջ աշխատանքներ է կատարում տարբեր խոշորամասշտաբ ենթակառուցվածքային նախագծեր իրականացնելու համար: Նախորդ տարի Իրանը ստորագրել է խոշոր վարկային գործարքներ Հարավային Կորեայի բանկերի հետ, որոնք գնահատվում են մոտ 8 միլիարդ եվրո: Նման վարկային գործարքներ է կնքվել Չինաստանի CITIC Trust-ի և հինգ իրանական բանկերի միջև, որի արդյունքում

10 մլրդ. դոլար արժողությամբ վարկային միջոցներ է տրամադրվում Իրանին: Ինչպես նաև վարկային համաձայնություններ են կնքվել ռուսական բանկերի հետ, որի արդյունքում ռուսական կողմը մեծ ծավալի վարկեր կտրամադրի Իրանում զարգացման ծրագրերի ֆինանսավորման համար:

Տարբեր խոշոր ենթակառուցվածային համատեղ նախագծեր են իրագործվում հատկապես Չինաստանի հետ, ինչպես օրինակ՝ «Նոր մետաքսի ճանապարհի» շրջանակներում 3200 կմ երկաթգծի կառուցման նախագիծը, որի մի հատվածը կառուցվելու է Իրանում: Այն կապում է Չինաստանի արևմուտքը Իրանի մայրաքաղաք Թեհրանին, Ղազախստանի, Ղըրղզստանի, Ուզբեկստանի և Թուրքմենստանի տարածքով:

Ներդրումներ: Օտարերկրյա ուղղակի ներդրումները 2011 թ.-ի 4,3 մլրդ. դոլարից նվազել են մինչև 2015 թ.-ի 877 մլն. դոլարի մակարդակի, որը սակայն 2016թ.-ից նորից սկսել է աճել: Իրանին միայն նավթի արդյունահանման ենթակառուցվածքների զարգացման համար անհրաժեշտ է 50 մլրդ. ամերիկյան դոլար ներդրումներ:

Իրանական 80 միլիոնանոց շուկան հսկայական է, նրա կարողությունները դժվար է գերազանահատել: Այս առումով Ֆրանսիան օրինակ է հանդիսանում, որն արագորեն հաստատվում է իրանական շուկայում՝ առաջարկելով մի շարք ապրանքների տեսականի: Ֆրանսիական ավտոարտադրողները՝ Renault-ն և Peugeot-Citroen-ը ոչ միայն վաճառում, այլ նաև Իրանում արտադրում են ավտոմեքենաներ: Ֆրանսիան պայմանագիր է կնքել նաև օդանավերի մատակարարման մասին: Գերմանիան այս հարցում արդեն Ֆրանսիայից հետ է մնում: Իտալիան նույնպես ջանքեր է գործադրում իրանական շուկայում հաստատվելու համար: Այս երկրների հետ համագործակցությունը շարունակում է մնալ Իրանի կարևորագույն առաջնահերթություններից մեկը¹³:

Գործազրկությունը շարունակում է մնալ լուրջ խնդիր Իրանում և առաջիկա տարիներին այն կշարունակվի արդիական լինել իրանական տնտեսության համար: Ըստ Իրանի

¹²Триумфальное возвращение: Иран снова на рынке нефти <https://ru.sputnik-tj.com/world/20171005/1023509895/triumfalnoe-vozvrashchenie-iran-snova-rynke-nefti.html>

¹³После санкций: экономический пейзаж Ирана изменился, <http://ru.euronews.com/2017/05/17/iran-s-post-sanction-economy-doing-well-one-year-after-nuclear-deal>

կենտրոնական բանկի տվյալների իրանական 1396 թ.-ի (2017-2018թ.) երկրորդ եռամսյակին գործազրկությունը կազմել է 11,7%: Երիտասարդների շրջանում իրավիճակը ավելի վատ է, գործազրկությունը հասնում է 28,8%:

Գնաձևը կազմել է 9,9%: Դիզելային վառելիքի, բենզինի և այլ անհրաժեշտ ապրանքների, աննդամթերքի գները բարձրացել են նախորդ տարում, որը սոցիալական խոցելի շերտերի համար լուրջ դժգոհության է առաջացրել¹⁴:

Վերաֆինանսավորման տոկոսադրույքը 2018թ.-ի դրությամբ կազմել է 18%: Ընթացիկ հաշվի դրական հաշվեկշիռը ավելացել է ավելի քան 80%-ով, հասնելով ՀՆԱ-ի շուրջ 6,3%-ը, հիմնականում նավթի արտահանումից եկամուտների աճի արդյունքում: Այն 2015 թ.-ին կազմում էր 2,3%:

Սոցիալական բողոքները: Իրանում տեղի ունեցած զանգվածային բողոքի ակցիաները դեռևս շարունակվող ծանր տնտեսական վիճակի արդյունք են, չնայած պատժամիջոցների վերացմանը խոստացած «տնտեսական գարունի»: Իհարկե, դրա հիմնական պատճառը նախնառաջ արևմտյան պատժամիջոցների հետևանքներն են: Բացի դրանից, այս վիճակի համար հաճախ մեղադրվում է Իսլամական հեղափոխության պահապանների կորպուսը (ԻՀՊԿ): Իրանում կարևոր խնդիր է մնում Իսլամական հեղափոխության կորպուսի տնտեսական ազդեցության չեզոքացումը: Իրաքի հետ պատերազմից հետո երկրի ղեկավարությունը թույլատրել էր իսլամական հեղափոխության պահապաններին զբաղվել բիզնեսով: Գրեթե երեք տասնամյակ շարունակ ԻՀՊԿ-ը ստեղծել է մի ամբողջ տնտեսական կայսրություն՝ ներխուժելով իրանական տնտեսության բոլոր ոլորտներ: Հիմնականում ԻՀՊԿ-ի գործունեությունն է արգելակում իրանական տնտեսության և բիզնեսի ազատ զարգացմանը, կարծում են ընդդիմադիրները, քանի որ այն «մահացու գրկախառնումով» խեղդում է տնտեսությունը: Արդյունքում երկրի բարձրագույն ղեկավարը Այաթոլլա Ալի Խամենեին հրամայեց Իսլամական հեղափոխության պահապանության կորպուսին սահմանափակել իր ներգրավվածությունը բիզնեսում:

Բացի այդ, Իրանը ուղղակի և անուղղակի ներգրավված է այսօր Սիրիայում, Իրաքում, Լիբանանում, Եմենում, Բահրեյնում, Գազայում հակամարտություններում: Իրանցի շատ քաղաքացիների համար այդ հակամարտություններին Իրանի մասնակցությունը և կատարվող հսկայական ծախսերը անհիմն են թվում: Եթե ավելացնենք նաև վերջին շրջանի բազմաթիվ կոռուպցիոն սկանդալները, որոնցում ներգրավված են իրանցի պաշտոնյաները, ապա կարելի է որոշակի գաղափար ստանալ դժգոհության պատճառների մասին¹⁵: Նշենք, որ այս դժգոհությունները ոչ միայն սոցիալ-տնտեսական, այլ նաև քաղաքական ենթատեքստ ունենին, որոնք շատ հնարավոր է, որ ուղղորդվում էին արտերկրի հատուկ ծառայությունների կողմից:

Ամեն դեպքում Թրամֆի կողմից Իրանի հետ միջուկային գործարքի չեղարկման սպառնալիքները, հնարավոր նոր պատժամիջոցները ենթադրում են նավթի եկամուտների կրճատում: Ինչպես նաև Սիրիայում, Իրաքում և Մերձավոր Արևելքի մյուս երկրներում լայն թափ հավաքող կոնֆլիկտները ենթադրում է Իրանի կողմից ռազմական ծախսերի ավելացում և հավանաբար մակրոտնտեսական ցուցանիշների վատթարացում, որի արդյունքում սոցիալ-տնտեսական խնդիրների հրատապությունը դեռևս օրակարգում կմնա:

Թուրքիա: Թուրքիայի տնտեսությունը նախորդ տարի, հատկապես երկրորդ կիսամյակում բարձր աճ գրանցեց: ՀՆԱ-ի աճը 2017թ.-ին կազմել է 7,4%, իսկ համախառն ներքին արդյունքը կազմել է 858 միլիարդ դոլար¹⁶: 1 շնչին ընկնող ՀՆԱ-ն կազմել է 14071 դոլար: Այս պահի դրությամբ 1 ԱՄՆ դոլարի փոխարժեքը կազմում է 4,09 լիրա, որն իր հերթին 2017 թ.-ի ընթացքում 2,9 լիրայից հասել էր 3,8 լիրայի: Պետական պարտք/ՀՆԱ հարաբերակցությունը 2015 թ.-ի 42,3% ցուցանիշից հասել է 28,3%-ի 2017թ.-ին: Սակայն շատ բարձր է մասնավոր հատվածի պարտքի տեսակակար կշիռը ՀՆԱ-ում:

Ռազմական չհաջողված հեղաշրջումը 2016 թ.-ին արգելակեց տնտեսական աճը, սակայն այն չեզոքացվեց կառավարության կող-

¹⁴2017: Iran's Economy in Review, <https://financialtribune.com/articles/domestic-economy/79122/2017-iran-s-economy-in-review>

¹⁵Unemployment rate down, economic growth rate up in Iran, <https://theiranproject.com/blog/2018/01/23/unemployment-rate-economic-growth-rate-iran/>

¹⁶ Turkish statistical Institut, <http://www.turkstat.gov.tr>

մից իրական սեկտորի աջակցությամբ և երկրորդ կիսամյակին նորից աճ նկատվեց: Աճ գրանցեցին տեղեկատվական-հեռահաղորդակցության սեկտորը, ֆինանսական և ապահովագրական ոլորտը, շինարարական ոլորտը, ինչպես նաև արդյունաբերական սեկտորը: Փոքր և միջին բիզնեսին աջակցությունը կտրուկ նպաստեց արտադրության աճին:

Թուրքիայի տնտեսության այս աճը պայմանավորված է եղել սպառման, ներդրումների և արտահանման ծավալների աճով: 123 մլրդ դոլար է կազմել օտարերկրյա ուղղակի ներդրումները, որը 2016 թ.-ի համեմատ աճել է: Իսկ տնային տնտեսությունների կողմից 6,1% ավելացվել է սպառումը: Սակայն աճի հիմնական աղբյուրը եղել է արտահանումը, որը ակտիվացել էր թույլ լիրայի հաշվին: Տնտեսական աճը պայմանավորված է եղել նաև կառավարության կողմից բիզնեսին ուժեղ աջակցությամբ և հարկերի իջեցումից: Վարկերը տնտեսության մեջ շատանում են, որոնք զգալի էժանացել են: Կարճաժամկետ հեռանկարները կարծես թե խոստումնալից են, ի հակադրություն գնաճային ճնշումների և վատթարացող ընթացիկ հաշվի¹⁷: Սակայն Թուրքիայի իշխանությունները հավակնոտ հայտարարություններ են անում նաև գնաճի կարգավորման, բյուջեի դեֆիցիտի և գործազրկության նվազեցնելու ուղղություններով¹⁸:

Արտահանում: Տնտեսական ակտիվության խթանման համար պետության կողմից շեշտը դրվեց ավելի շատ արտահանման վրա, քան ներքին սպառման խթանման վրա: Արտաքին առևտրի բացասական հաշվեկշիռը կազմել է 76,8 մլրդ. դոլար, որտեղ արտահանումը կազմել է 157 մլրդ. դոլար, իսկ ներմուծումը՝ 233,8 մլրդ. դոլար: Արտահանումը աճել է 10%-ով: Արտահանման աճին զգալի աջակցություն սովեց «Վարկերի երաշխավորման հիմնադրամը»: Այս հիմնադրամի կողմից արտահանման ոլորտին ուղղվեցին մեծ ծավալի վարկեր: Արտահանման կառուցվածքում ամենամեծ մասնաբաժին ունեցել է ավտոմոբիլների արտահանումը: Անցյալ տարի թուրքական ավտոմոբիլային արդյունաբերությունը արտա-

դրել էր ավելի քան 1,54 մլն. ավտոմեքենա, այդ թվում՝ Renault, Peugeot և Toyota: Նրանց 75%-ը արտահանվել է եվրոպական երկրներ¹⁹: Այս տարի Թուրքիան ակնկալում է արտահանման ավելի լավ արդյունքներ:

Զբոսաշրջություն: Քանի որ անվտանգության խնդիրները բարելավվում են, եվրոպացիները (հատկապես բրիտանացիները) կրկին հետ են վերադառնում Թուրքիայի հարավային ափերը: Զբոսաշրջիկների թիվը ավելացել է նաև հատկապես ռուս զբոսաշրջիկների հաշվին, մոտ 5 մլն. տուրիստ: Այն լրացուցիչ արտաբույս ներարկեց թուրքական տնտեսություն, որը կազմել է մոտ 4,5 մլրդ. դոլար²⁰:

Գնաճը նախորդ տարի բարձր է եղել, տարեկան միջին գնաճը կազմել է՝ 10,23%: Գնաճի պատճառ են եղել նավթի գների աճը և լիրայի հերթական դեվալվացիան: Գնաճի տեմպերը ակտիվացել էին 2016թ.-ի կեսերից՝ ձախողված հեղաշրջումից հետո: Հատկապես սննդամթերքի գներն են թանկանում, թեև լիրայի արժեզրկումը խթանում է տուրիզմին: Բնակչությունը ընկել է ինֆլացիոն-դեվալվացիոն պարույրի մեջ²¹:

Թուրքիայի կենտրոնական բանկը ճիշտ է համարում բարձրացնել վերաֆինանսավորման տոկոսադրույքները, որպեսզի գնաճի ցուցանիշը ավելի կայուն լինի: Սակայն Թուրքիայի նախագահ Էրդողանը դեմ է հանդես գալիս ԿԲ-ի տոկոսադրույքի բարձրացման քաղաքականությանը, այն բնորոշելով դավաճանություն և կարծիք հայտնելով, որ գնաճը չի կարող նվազել բարձր բանկային տոկոսադրույքներով: Վերաֆինանսավորման տոկոսադրույքը 8% է:

Գործազրկություն: Զբաղվածությունը լուրջ խնդիր է Թուրքիայում՝ գործազրկության մակարդակը մոտ 10,9% է: Կառավարությունն ակտիվորեն միջոցներ է ձեռնարկում գործազրկության դեմ պայքարելու համար: Գործազրկության մեծ մասը երիտասարդության շրջանում է: Վիճակագրության համաձայն,

¹⁷Turkey: Growth is the headline, but inflation is a worry, <https://www2.deloitte.com/insights/us/en/economy/emea/turkey-economic-outlook.html>

¹⁸Турецкая экономика: ожидания и реальность, <http://mk-turkey.ru/economics/2018/02/22/tureckaya-ekonomika-ozhidaniya.html>

¹⁹ Тенденции в экономике Турции в 2018 году, <https://www.propertyturkey.com/ru/blog-turkey/turkish-economy-2018-snapshot>

²⁰ Примирение с Россией не спасло экономику Турции, <https://vz.ru/world/2017/12/15/899472.html>

²¹ Turkey's 11% Economic Growth Fuels Expectations of Rate Hike, <https://www.bloomberg.com/news/articles/2017-12-11/turkey-s-economy-grows-faster-than-expected-in-third-quarter>

ամեն հինգերորդ երիտասարդը ներկայումս գործազուրկ է: Երդողանը նշել է, որ կառավարությունը ձգտում է ավելի շատ աշխատողներ վերապատրաստել վերականգնվող էներգետիկայի և SS ոլորտի համար: Բացի այդ, տվյալ միջոցառումները կնպաստեն կանանց շրջանում զբաղվածության աճին:

Պետությունը ավելացնում է նաև պետական ծախսերը և այդ ծախսերի զգալի մասը ընկնում է ենթակառուցվածքային մեզանախագծերի և բնակարանային սեկտորի շինարարության վրա, արդյունքում ստեղծվել են տասնյակ հազարավոր աշխատատեղեր:

Անշարժ գույքի նկատմամբ պահանջարկը Թուրքիայում աճում է: Ստամբուլը շարունակում է առաջատար դիրք զբաղեցնել օտարերկրացիների կողմից Թուրքիայում բնակարան ձեռք բերելու վայրերի շարքում, այնուհետև հաջորդում են Անթալիան և Բուրսան: Անշարժ գույքի գնորդների շրջանում առաջին տեղում զբաղեցնում են Իրաքի քաղաքացիները, որոնց հաջորդում են Սաուդյան Արաբիան, Քուվեյթը և Ռուսաստանը:

Ներդրումներ: Կարճաժամկետ ներդրումները, որոնք հաճախ կոչվում են «տաք փողեր», նպաստել են 2017թ.-ին տնտեսական աճին և ակնկալվում է, որ ներդրումների հոսքը կշարունակվի այս տարի: Ներդրումների աճը պայմանավորված էր ժամանակավոր գործունեերով, ինչպիսիք են Մերձավոր Արևելքի հակամարտությունները, որի արդյունքում արաբական երկրներից ներդրումները հոսեցին տարածաշրջանի համեմատաբար անվտանգ տարածքը՝ Թուրքիա:

Եվ այսպես Թուրքիայի հիմնախնդիրներից է բյուջեի դեֆիցիտը, որը կազմել է նախորդ տարի 41,9 մլրդ. դոլար, իսկ 2016թ.-ին այն կազմել էր 33,7 մլրդ. դոլար: Այն աճում է պետական ծախսերի ավելացման հաշվին, որն ուղղված է տնտեսության խթանմանը, ինչպես նաև ներմուծումից կախվածության արդյունք է:

Սակայն Թուրքիայի տնտեսության վերելքին թերհավատությամբ են մոտենում որոշ թուրք և միջազգային փորձագետներ՝ դա բնորոշելով որպես Երդողանի կառավարության հերթական բլեֆ կամ ագրեսիվ քարոզչություն: Քանի որ այդքան տնտեսական աճ ունենալու դեպքում սովորաբար ազգային արժույթը չի արժեզրկվում, որովհետև տնտեսու-

թյան աճը բերում է զբաղվածության աճի, սպառման և պահանջարկի աճի: Թուրքական տնտեսությունը ոչ թե բուռն աճի, այլ անցումային փուլում է, կարծում են նրանք: Իսկ այդ ակտիվացումը դեռևս բեկումնային չէ: Միջազգային վարկանիշային կազմակերպությունների գնահատականը հիմնականում բացասական են թուրքական տնտեսության վերաբերյալ:

Միաժամանակ քաղաքական դաշտի անկայունությունը, Թուրքիայի ռազմական ներգրավվածությունը Սիրիայում և Իրաքում տեղի ունեցող հակամարտություններին, քրդական խնդիրը, դիվանագիտական լարվածությունը ԱՄՆ-ի, Իսրայելի և ԵՄ որոշ երկրների հետ, թուրքական պետությանը դրել են միջազգային մեկուսացման մեջ: Ընթացիկ տարում, այս ամենը կրկին լուրջ ազդեցություն է ունենալու Թուրքիայի տնտեսական անվտանգության և մակրոտնտեսական ցուցանիշների վրա:

Ստորև ներկայացված է Հայաստանի և հարևան երկրների հիմնական մակրոտնտեսական ցուցանիշները 2017թ.-ի դրությամբ, որտեղ Հայաստանի, Վրաստանի, Թուրքիայի և Ադրբեյջանի համար տրված են այդ երկրների ազգային վիճակագրական ծառայությունների և կենտրոնական բանկերի վիճակագրական ցուցանիշները, իսկ Իրանի դեպքում հիմնականում www.tradingeconomics.com և Իրանի ԿԲ-ի ցուցանիշները:

Ամփոփում կամ մի քանի գուզահեռներ մեր հարևանների հետ

Հայաստանում, ինչպես նշեցինք, ըստ ԱՎԾ-ի գրանցվել է ՀՆԱ-ի 7,5% իրական աճ, իսկ տնտեսական ակտիվության ցուցանիշը կազմել է 7,7%: Մեր տնտեսության 5 ոլորտներից 4-ում արձանագրվել է աճ, իսկ գյուղատնտեսությունում գրանցվել է 3% անկում: Դրական է արտահանման ծավալների նշանակալի աճը 25,2%-ով, որտեղ արտահանվել է 2,2 մլրդ. դոլարի արտադրանք: Ներմուծումը աճել է 27,8%-ով: Արտահանման աճին նպաստել են պատրաստի ապրանքները, հատկապես սննդի և գյուղատնտեսական արտադրանքները, ինչպես նաև հանքահումքային արտադրանքը՝ պայմանավորված պղնձի գների աճով (2016-17թթ.-ին պղնձի գները բարձրացել են 4400 դոլարից հասնելով 7100 մեկ

տոննայի դիմաց): Սակայն արտահանման կառուցվածքում դեռևս դիվերսիֆիկացիան ցածր է:

-Հայաստանի և մեր բոլոր հարևանների մոտ նախորդ տարի արտահանումը բարձր աճ է գրանցել: Բացառությամբ Թուրքիայի, բոլոր երկրներում արտահանման աճը հիմնականում ունեցել է հումքային բնույթ՝ պայմանավորված մետաղների և նավթի գների աճով: Բոլոր երկրների տնտեսական աճին զգալիորեն նպաստել է նաև արտահանման աճը:

-Նախորդ տարի մեր բոլոր հարևանների տնտեսություններին բնորոշ էր բարձր գնաճը՝ այն բարձր էր Ադրբեջանում՝ 13,4%, Թուրքիայում՝ 10,23%, Իրանում՝ 9,45%, ինչպես նաև Վրաստանում՝ 6%: Հայաստանում ըստ պաշտոնական վիճակագրության գնաճը բավականին ցածր է եղել: Այսինքն, մեր հարևան երկրները գնաճի արդյունավետ կառավարման բարդություններ են ունեցել:

-Ազգային արժույթների փոխարժեքի կայուն պահպանման ջանքերը չեն հաջողվել Իրանում և Թուրքիայում, իսկ Ադրբեջանը մեծ ջանքերի և ֆինանսական ռեսուրսների հաշվին է կարողացել պահպանել մանաթի փոխարժեքը: Թուրքիայում սակայն լիրայի արժեզրկումը զգալիորեն նպաստել է արտահանման աճին:

-Ինչպես Հայաստանի, այնպես էլ Վրաստանի համար կարևոր գործոն է հանդիսացել դրամական փոխանցումների ներհոսքի ավելացումը, հատկապես Ռուսաստանից, որն էլ տնտեսական աճի վրա էական նպաստ է ունեցել: Երկու երկրների համար էլ արտահանման և տրանսֆերտների աճը նպաստել է սպառման ծավալների ավելացմանը, որի մասին է հուշում ինչպես առևտրի ծավալների, այնպես էլ ներմուծման ծավալների աճը:

-Հայաստանում անցած տարի բնակչության եկամուտների իրական աճ ներքին աղբյուրների հաշվին չի եղել, այսինքն կենսաթոշակների և պետական համակարգի աշխատավարձերի էական բարձրացում տեղի չի ունեցել: Անվանական աշխատավարձը բարձրացել է Ադրբեջանում, որը սակայն գնաճի բարձր տեմպերի պատճառով եկամուտների իրական աճ չի գրանցել: Նմանատիպ իրավիճակ է նաև Թուրքիայում:

-Վրաստանի և Թուրքիայի համար կարևորվել է զբոսաշրջության ճյուղը, որն էլ էական ազդեցություն է ունեցել այդ երկրների ՀՆԱ-ի աճի վրա: Մեզ մոտ նույնպես զգալի աճ կա այս ոլորտում և տնտեսական ակտիվության վրա որոշակի նպաստ է ունեցել:

-Վերաֆինանսավորման տոկոսադրույքը ամենաբարձրը Իրանում և Ադրբեջանում է, իսկ ամենացածրը մեզ մոտ է, սակայն այս հանգամանքը էական դեր չի խաղացել տնտեսությանը էժան վարկերով սնուցելու համար: Մեզ մոտ վարկավորման այլ արդյունավետ մեխանիզմներ են պետք տնտեսության ակտիվացման համար:

-Հայաստանում տնտեսական աճի 7,7% ցուցանիշը չի նպաստել աղքատության և գործազրկության ծավալների կրճատման կամ բնակչության բարեկեցիկության վրա: Այսպես, գործազրկության տարեկան միջին մակարդակը 2017թ.-ին կազմել է 17,8%՝ 2016 թ.-նի 18%-ի դիմաց, այսինքն այն նվազել է ընդամենը 0,2%-ով, իսկ աղքատության 30% մակարդակը դժվար թե էական չափով նվազած լինի:

-Ընթացիկ տարում Հայաստանում բարձր տնտեսական աճի համար անհրաժեշտ են, որ պահպանվեն այն դրական միտումները, որոնք եղել են համաշխարհային տնտեսությունում: Խոսքը մետաղների բարձր գների, Ռուսաստանի տնտեսության կայունության, այնպես էլ երկրի ներսում իրականացվող տնտեսական արդյունավետ քաղաքականության մասին է: Սակայն Ռուսաստանի շուրջ ընթացող բացասական գործընթացները հուշում են, որ Ռուսաստանին դժվարին ժամանակներ են սպասվում, որոնք անշուշտ բացասական կազդեն նաև մեր տնտեսության վրա:

Որպես ամփոփում նշենք, որ ի տարբերություն մյուս հարևանների հիմնախնդիրների, մեր հիմնախնդիրները ավելի վտանգավոր և խոցելի են: Դրանք են արտագաղթը և բնակչության ծերացումը, որոնք ոչ միայն ժողովրդագրական, այլ նաև սոցիալ-տնտեսական և ազգային անվտանգության խնդիրներ են, ինչպես նաև աղքատության և գործազրկության բարձր մակարդակները, եկամուտների կրճատումը, կապիտալի արտահոսքը, պարտքի աճը (պետական, մասնավոր բիզնեսի և տնային տնտեսությունների), ներդրումների կրճատումը, սոցիալական բևեռացվա-

ծությունը, տարածաշրջանների անհավասարաչափ զարգացումը, խոշոր ենթակառուցվածքային նախագծերի ձգձգումը և վարկային միջոցների վատնումը, տնտեսության որոշ ճյուղերի գերկենտրոնացումը, կոռուպացվածության բարձր մակարդակը և մենաշնորհների առկայությունը:

Տնտեսական հիմնախնդիրները միշտ էլ եղել են և բնորոշ են բոլոր ազգային տնտեսություններին: Պետք է հետևել և սթափ գնահատել, թե տնտեսական գործընթացների միտումները ինչպիսին են աշխարհում և մեր հարևան երկրներում, ինչպես են հիմնախնդիրները հաղթահարվում, վերլուծել դրանք և խելամիտ տնտեսական հարաբերություններ վարել մեր հարևանների հետ:

Գրականություն

1. Перспективы развития мировой экономики, www.imf.org
2. The Georgian economy in 2017 – a year in review, <https://www.finchannel.com/opinion/analysis-3/71565-the-georgian-economy-in-2017-a-year-in-review>
3. National Statistics Office of Georgia, http://geostat.ge/index.php?action=page&p_id=119&lang=eng
4. Внешний долг Грузии – насколько тревожен этот груз, <https://sputnik-georgia.ru/reviews/20180301/239506529/Vneshnij-dolg-Gruzii-naskolko-trevozhnet-jetot-gruz.html>
5. The State Statistical Committee of the Republic of Azerbaijan, <https://www.stat.gov.az/?lang=en>
6. Экономика Азербайджана в 2017 году: бегство инвесторов и инфляция <https://eadaaily.com/ru/news/2017/12/28/ekonomika-azerbaydzhana-v-2017-godu-begstvo-investorov-i-inflyaciya>
7. Итоги: Экономика Азербайджана в 2017 году, <http://ru.echo.az/?p=66132>

8. Central Bank of Azerbaijan, <https://en.cbar.az/lpages/statistics/key-macroeconomic-indicators/>
9. Center for Economic and Social Development. The Economy of Azerbaijan in 2017 -Brief Overview, <http://cesd.az/>
10. The State Statistical Committee of the Republic of Azerbaijan <https://www.stat.gov.az/>
11. Իրանի տնտեսության վիճակագրական տվյալների համար հիմք ենք ընդունել <https://tradingeconomics.com> կայքէջի և Իրանի կենտրոնական բանկի՝ www.cbi.ir հրապարակած ցուցանիշները:
12. Триумфальное возвращение: Иран снова на рынке нефти, <https://ru.sputnik-tj.com/world/20171005/1023509895/triumfalnoe-vozvraschenie-iran-snova-rynke-nefti.html>
13. После санкций: экономический пейзаж Ирана изменился, <http://ru.euronews.com/2017/05/17/iran-post-sanction-economy-doing-well-one-year-after-nuclear-deal>
14. 2017: Iran's Economy in Review, <https://financialtribune.com/articles/domestic-economy/79122/2017-iran-s-economy-in-review>
15. Unemployment rate down, economic growth rate up in Iran, <https://theiranproject.com/blog/2018/01/23/unemployment-rate-economic-growth-rate-iran/>
16. Turkish statistical Institut, <http://www.turkstat.gov.tr>
17. Turkey: Growth is the headline, but inflation is a worry, <https://www2.deloitte.com/insights/us/en/economy/emea/turkey-economic-outlook.html>
18. Турецкая экономика: ожидания и реальность, <http://mk-turkey.ru/economics/2018/02/22/tureckaya-ekonomika-ozhidaniya.html>
19. Тенденции в экономике Турции в 2018 году, <https://www.propertyturkey.com/ru/blog-turkey/turkish-economy-2018-snapshot>
20. Примирение с Россией не спасло экономику Турции, <https://vz.ru/world/2017/12/15/899472.html>
21. Turkey's 11% Economic Growth Fuels Expectations of Rate Hike, <https://www.bloomberg.com/news/articles/2017-12-11/turkey-s-economy-grows-faster-than-expected-in-third-quarter>

Երկիր	ՀՆԱ	ՀՆԱ-ի Աճ, %	Վերաֆին. տոկոսադրույք, %	Գնաձ, %	Գործազրկություն, %	Պետ. բյուջեի պակասորդ, %	Պետական պարտք/ ՀՆԱ, %	Ընթացիկ հաշիվ/ ՀՆԱ, %	1 ԱՄՆ դոլարի փոխարժեք
Թուրքիա	858	7.30	8.00	10.23	10.90	-1.10	28.30	-3.80	4.09
Իրան	393 (2015թ.)	4.60	18.00	9.90	11.70	-2.10	17.7	6.30	42000
Ադրբեջան	38	0.10	11.00	13,4	5.10	-1.60	22.80	5.60	1.70
Վրաստան	15,1	5	7.25	6	11.80	-4.00	43.90	-13.30	2.40
Հայաստան	11,6	7,5	6.00	1	17.80	-4.78	52.60	-3.40	481